

A trianoni békeszerződés évfordulójára

Ez az írás a Honismeret 1980. 3. számában jelent volna meg, ha a Hazafias Népfront akkori vezetése a pártközpont utasítására be nem zúgatta volna. Új számot kellett megjelentetnünk, amelyben ez a cikk már nem szerepelt. A már elkészült, bekötött lapból akkor csak egy tucatot tudtunk megmenteni, annak alapján néhány nyugati magyar lap – így az Irodalmi Újság – foglalkozott is a Honismeret bezúzásának körülményeivel. Vigh Károly írásának mostani közlésével nemcsak a magyar történelem letragikusabb eseményére, hanem lapunk megsemmisítésének tizedik évfordulójára is emlékezünk. (Szerk.)

1. Ady Endre Üdvözet a győzőnek című versénél kifejezőbben és drámaibban nem érzékeltethetjük legújabb kori történelmünk máig ható nagy tragédiáját. Hiába írta be nevét a magyar nép hőses és áldozatos forradalmakkal és szabadságküzdelmekkel az európai történelembe, mert Kossuth, Széchenyi és Deák törpe örökösei gyógyítónak a Háborút, a Rémet hozták az országra 1914-ben. Utána a világháború kataklizmájából a magyarság 1918–1919-ben még két forradalommal és a Tanácsköztársaság kivívásával megmutatta, hogy hű maradt forradalmi-szabadságharcos történelmi tradícióihoz, a győztesek nem kímélték a baljóslatú népet, hiába kérte Ady a diadalt ülőket: „Ne tapossatok rajta nagyon.” A Párizs melletti Nagy-Trianon palotában eltiporták a népet és az országot. Hat évtized távlatából, mai szemmel, hogyan kell értékelnünk a trianoni békeszerződést? Erre kísérelünk meg – egy rövid cikk szabta szűk keretben – választ adni.

A történelmi előzményekről szólva hangsúlyoznunk kell, hogy Magyarország súlyos és megoldatlan belső problémákkal érkezett el az első világháborúhoz. A földkérdés megoldatlansága, a mezőgazdaság korszerűtlen szerkezete miatt még a nagyméretű amerikai kivándorlás sem volt képes csökkenteni a társadalmi feszültséget. A parasztság önálló pártjainak, az *Achim L. András* és a *Nagyatádi Szabó István* vezette politikai erőknél a megjelenése a küzdőtérre, és az aratósztrájk hatalmas kiterjedése jellemezte a helyzet komolyságát. A gyors ütemű tőkés fejlődés következtében nem csupán a társadalmi és szociális problémák halmozódtak fel a parasztság – beleértve a nemzetiségi parasztságot is – és az ipari munkásság körében (lásd az 1912. évi vérvörös csütörtök eseményeit Budapesten és a heves sztrájkmozgalmakat), hanem megerősödött a Monarchia határai köré zárt nemzetek-nemzetiségek harca politikai-kulturális követeléseik kielégítéséért. Mindezt nem egy esetben kívülről (Románia, Szerbia) is szították a szomszédos, hasonló etnikummal rendelkező államok.

Az uralkodó osztályok és a középrétegek nagy része – a Függetlenségi Párt heterogén táborával együtt – nacionalista illuzionizmusával elfedte a válság mélységét és mozgatóerőit. Az uralkodó magyar politikai réteg, ahelyett hogy orvosolni igyekezett volna a feszítő politikai-társadalmi problémákat, arányt veszttve: az 1867-es közjogi rendezés magyar érdekű megváltoztatására, a nagyobb önállóság, a túlsúly megszerzésére törekedett a Monarchiában.

Az uralkodó osztályoknak a dualista rendszert megmerevítő és ugyanakkor bomlasztó politikájával szemben még nyitva állt egy lehetőség: a demokratikus integráció programja, amelyet a szociáldemokrácia és a polgári radikalizmus képviselt. A második nagy reform-nemzedék *Ady Endre* és *Szabó Ervin* hatására a társadalomtudományokban, az irodalomban, a képzőművészetekben a Monarchia magyar felében alapvető demokratikus változtatásokra törekedett. Számukra a fő kérdés a politikai rendszer és a társadalmi viszonyok átalakítása volt, és – mint *Jászi Oszkár* példája mutatja – felismerték a nemzeti-nemzetiségi kérdés jelentőségét. A Monarchia osztrák felében azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a liberalizmus elbukása után az ausztromarxizmus nem képes internacionális alapon integrálni a nem osztrák tartományok politikai erőit.

Egyfelől tehát az osztrák és magyar demokrácia gyengesége, másfelől a nemzetiségek körében a bécsi és budapesti hatalmi központok merevségével szemben kialakuló nacionalista magatartás egy vesztes háború végén az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásához vezetett.

2. IV. Károly határozatlan, befolyásolható lényre alkalmatlannak bizonyult a Monarchia megmentésére, egy idejében végrehajtott különbéke-akció sikeres lebonyolítására. A központi hatalmak békekérése 1918. október 4-én már a teljes vereség beismerése volt. Wilson amerikai elnök 14 pontja a nemzetiségi kérdést még valamiféle autonómia alapján vélte megoldhatónak. Az október 18-án kelt válasz a Monarchia békeajánlatára viszont azt közölte, hogy e korábbi álláspont már nem tartható fenn, mert az Egyesült Államok kormánya időközben hadviselő kormánynak ismerte el a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot, és a jogoszláv nemzeti szabadságtörekvések jogosságát is magáévá tette. A wilsoni pontok revíziója már sejtette a Monarchiára kimondott halálos ítéletet.

A frontokon (a Balkánon és Olaszországban) sorozatosan bekövetkező vereségek döntően hozzájárultak a Monarchia sorsának megpecsételéséhez. Bécs 1918. október végén képtelen volt megakadályozni a nemzeti államok létrejöttét, a nemzetek-nemzetiségek függetlenségi törekvéseit. A lengyelek és az ukránok elszakadását október 28-án követte Prágában a független csehszlovák állam megalakulása. A Cseh Nemzeti Bizottság a szlovák Vavro Srobár bevonásával hangsúlyozni kívánta, hogy az új, addig soha nem létezett ország a csehek és a szlovákok egységes állama lesz. Ezt szentesítette október 30-án Túrócszentmártonban a Szlovák Nemzeti Tanács deklarációja. A Monarchia délszláv területén október 29-én jelentették be Horvátország, Szlavónia és Dalmácia független állammá alakulását és csatlakozását a szlovének, horvátok és szerbek közös államához.

Magyarországon az őszirózsás forradalom győzelme október 30-ról 31-re virradóra véget vetett IV. Károly és konzervatív tanácsadói várakozási politikájának, és kimondta Magyarország elszakadását a Monarchiától. A forradalmi és demokratikus erők azonban Ausztriában sem tétlenkedtek, és november 12-én Német-Ausztriát demokratikus köztársassággá nyilvánították. Ezzel a Habsburg-monarchia véglegesen megszűnt létezni. Magyarország szempontjából rendkívül kedvezőtlen előjelnek bizonyult, hogy a győztes hatalmak magatartása miatt a Magyar Népköztársaságot nem ismerték el hivatalosan, diplomáciai kapcsolatot a béke megkötése előtt egy legyőzött országgal nem vettek fel.

A győztes antant hatalmak párizsi képviselői – főleg a francia államférfiak – egyre szabadabb kezet biztosítottak az utódállamok jelen lévő képviselőinek. Magyarország új szomszédai imperialista mohóságtól vezéreltetve minden ideiglenes egyezményt felrúgtak, és egyre nagyobb területeket kanyarítottak le Magyarországtól. A román és a cseh imperialista haderőkkel szemben Károlyi Mihály tehetetlennek bizonyult, nem csak későn, 1919 februárjában eszmélt rá arra, hogy a wilsoni pacifizmus nem más, mint illúzió. Arra is rá kellett döbbsennie, hogy francia személyi kapcsolatai, antantbarátsága nem tudták ellensúlyozni a cseh és a román befolyást Párizsban. Magyarország számára végzetesnek bizonyult, hogy a francia fővárosban úgy vélték: az utódállamok tölthetik be a jövőben azt a szerepet Közép-Európában, amire a Monarchia alkalmatlanná vált. A húszas években létrejött kisantantállamok szövetségétől várta Franciaország, hogy amennyiben kellő támogatásban részesülnek, gátat vehetnek a forradalmi törekvéseknek, eszközül szolgálhatnak egy Szovjet-Oroszország elleni intervencióhoz, és szükség esetén felhasználhatók lesznek a német hatalmi törekvések ellensúlyozására. A győztes antant hatalmak ezért teljesítették azoknak a területi igényeknek a kielégítését, amelyekre vonatkozólag még a háború alatt ígéretet tettek a szövetségesnek elismert románoknak, cseheknek, délszlávoknak; mit sem törődve azzal, hogy ily módon a magyarok millióit kényszerítik kisebbségi sorba.

A győztes hatalmak állásfoglalása a magyar ügyekben lényegében sem 1918-ban, sem a Tanácsköztársaság idején nem változott, legfeljebb még indokoltabbá tette részükről a fellépést Szovjet-Oroszország közép-európai előörsei ellen. A magyar proletárállam azonban felismerte azt a lehetőséget, hogy katonai fajt accomplival megakadályozható az antantimperializmusnak egy szovjet- és kommunistaellenes közép-kelet-európai cordon sanitaire (egészségügyi övezet) létrehozására vonatkozó terve. Kun Béla és a Tanácsköztársaság vezetőinek helytelen magatartása 1919 júniusában, amikor eleget tettek a Clemenceau-jegyzéknek, és visszavonták a magyar Vörös Hadsereg győzedelmeskedő csapatait a Felvidékről, egyben azt is jelentette, hogy felhagytak a katonai kész helyzetek alkalmazásával. Holott éppen a görög-török háború eseményei bizonyítják az első világháború után, hogy adott körülmények között ennek a módszernek az alkalmazása eredményes. Mint ismeretes: Nyugat-Anatóliában a török forradalmi erők döntő győzelmet arattak az antant támogatást élvező görög csapatok felett, és megakadályozták Törökország további megcsönkítését.

A Magyar Tanácsköztársaság leverése és az ellenforradalmi Horthy-rendszer hatalomra segítése az antant számára lényegében megoldotta a magyar kérdést. A többi már formáság volt. A Magyarországgal kötött békeszerződés szerves részét alkotta a versailles-i békerendszernek, amellyel a győztes nagyhatalmak Európa új rendjét kívánták megvalósítani. Miután az európai szárazföldön a háborúban a francia hadsereg volt a főszerep, a békeszerződéseket a párizsi békekonferencián – amelyetől az Egyesült Államok távol tartotta magát – francia vezetés alatt álló szakbizottság dolgozta ki. A békeszerződés előkészítésében és vitájában Magyarország képviselői – a többi legyőzöthöz hasonlóan – nem vehettek részt. Ugyanakkor a magyar békeszerződés aláírása nem csupán a nagyhatalmak – és természetesen a közvetlenül érdekelt szomszédok – számára volt sürgető, hanem egyben a magyar ellenforradalmi rendszer nemzetközi helyzetét is megerősítette.

3. Az antanthatalmak Legfelsőbb Tanácsa 1919. december 1-jén szólította fel a magyar kormányt, hogy küldje el meghatalmazottait a békekötésre. A küldöttség tagjai *gróf Apponyi Albert* vezetésével 1920. január 7-én érkeztek Neuillybe, ahol az ún. madridi kastélyban szállásolták el őket, és kijárási tilalmat rendeltek el számukra. Apponyinak csak korára való tekintettel – 74 éves volt – engedélyezték, hogy egy rendőrfelügyelő kíséretében (!) végezhesse rövid egészségügyi sétáját.

A magyar küldöttség magával hozott dokumentumait, statisztikáit, memorandumait olvasatlanul hagyták, még a zárójelentésük sem került tárgyalásra. Csak az utolsó napon, január 16-án engedték Apponyit a békekonferencia elé, de hiába sorakoztatta fel érveit, mind a területi korrekciókra, mind vitás esetekben a népszavazásra tett indítványait elutasították. Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia követeléseit ugyanis korántsem kizárólag etnikai alapokon nyugodtak, hanem gazdasági, stratégiai előnyöket keresve, hatalmi pozíciókra törekedve kerültek megfogalmazásra.

A magyar kormány – a békefeltételek enyhítése érdekében – azzal próbálkozott, hogy felajánlotta részvételét a Szovjet-Oroszország ellen folyó intervenció háborúban. Így kívánta elnyerni a vele szemben ellenséges francia politika jóindulatát. Ez a remény sem vált valóra, és *Millerand* francia miniszterelnök 1920. május 6-án mint a konferencia elnöke, átadta a magyar béke delegációnak a békeszerződés végleges szövegét. A csatolt kísérőlevél, amelyre később a magyar külpolitika annyiszor és oly hiába hivatkozott, leszögezte, hogy a magyar fél kívánságát nem vehették figyelembe, viszont kilátásba helyezte a későbbi határkiigazításokra vonatkozó kérelmek majdani népszövetségi megvitatását.

A magyar béke delegáció 1920. június 4-én, Versailles-ban, a Párizs közelében lévő ún. Nagy-Trianon kastélyban aláírta a 14 részből álló békeszerződést. Magyarország sorsát beláthatatlan időkig a második rész döntötte el, amely rögzítette az ország új határait. Ennek értelmében a történelmi Magyarország (Horvátország nélkül) területe 282 000 km²-ről 93 000 km²-re, lakosainak száma 18 millióról 7,6 millióra csökkent.

A népességet tekintve Magyarország elveszítette lakosainak több mint 60%-át, területének pedig 72 százalékát. Az elcsatolt területeken a magyar nemzetiségű lakosság száma 3 424 000 főt tett ki. Ebből Csehszlovákiába került 1 084 000, Romániába 1 705 000, Jugoszláviába 564 000, Ausztriába 65 000. Ezáltal a magyar nemzet 33,5%-a indítvány idegen uralom alá: minden harmadik magyar.

Az elcsatolt magyar kisebbségnek mintegy a fele etnikailag szorosan összefüggött a magyar nemzettesttel. Tehát, ha a Párizs környéki békék valóban arra törekedtek volna, hogy hozzávetőlegesen nemzeti államokat hozzanak létre, akkor legalább másfél millió magyar lakost kellett volna még Magyarországnak meghagyni. Ezzel szemben az utódállamok 42 millió lakosára mintegy 16 millió más nemzetiségű jutott, és azt eredményezte, hogy Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia ugyanolyan soknemzetiségű államokká váltak, mint az Osztrák–Magyar Monarchia.

A trianoni szerződés gazdasági téren is nagy csapást jelentett Magyarországnak. Megfosztották vasúthálózatának 62,2%-ától, vízi útjainak 64,6%-ától, erdeinek 88%-ától, vasércbányászatának 83%-ától és valamennyi sóbányájától. A szerződés kimondta, hogy 1921. május 1-jétől kezdve 30 esztendőn át jövételt kell fizetnie, de az összeg meghatározását későbbre halasztották.

Súlyosbította Magyarország helyzetét, hogy az utódállamoknak stratégiai, hadászati határokat sikerült kiharcolniuk, és ily módon az országnak sehol sem maradt jól védelmezhető természetes határa. A román és a jugoszláv haderő a Nagyalföld jelentős területeinek a birtokába jutott. A csehszlovák–magyar határ különösen Szobnál annyira megközelítette Budapestet, hogy a magyar főváros úgyszólván a csehszlovák ágyúk lőtávolaiba került.

Ugyanakkor a trianoni szerződés csak zsoldoshadsereget engedélyezett Magyarországnak, maximálisan 35 ezer fővel. Körülötte a kisantant hatalmak (Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia) országai békeállományban 542 ezer, mozgósítás esetén 4 millió 365 ezer fős hadsereggel rendelkeztek.

Az antant hatalmak a párizsi békekonferencián, hogy eleget tegyenek közép-európai szövetségeseik imperialista mohóságának, a határok megvonása során utakat, csatornákat, vasútvonalakat vágtak el, városokat, falvakat szakítottak ketté, bányákat fosztottak meg bejárataiktól, temetőt lakosaitól stb. Csupán egyetlen határmódosításra kerülhetett sor: olasz közvetítéssel és a nyugat-magyarországi hazafias erők fellépésével sikerült elérni a népszavazást Sopron és vidéke számára. Az 1921. december 4-én megtartott népszavazáson a lakosság 65%-a a Magyarországhoz való tartozás mellett foglalt állást.

A békeszerződés harmadik része ugyan megígérte a nemzetiségek politikai, kulturális és vallási életének zavartalan gyakorlását, a szomszéd államok azonban nem tartották tiszteletben a fennhatóságuk alá került magyarokra vonatkozó kisebbségi rendelkezéseket. Amikor ezért a magyar kormányok a Népszövetséghez fordultak panaszaikkal, kiderült, hogy ez a szervezet képtelen a panaszokat és sérelmeket orvosolni.

A békeszerződésnek végül még egy súlyos következménye volt Magyarországra: több százezer magyar – zömmel tisztviselők, a végrehajtó hatalom közegei és családtagjaik – menekült a megmaradt területre, ahol évekig vagonlakók voltak, vagy szükséglakótelepeken tengődtek. Jelenlétük még tovább mélyítette a háború utáni súlyos gazdasági és szociális problémákat.

4. A magyar társadalom minden osztálya és rétege számára súlyos megrázkódtatást jelentett a békeszerződés tartalma és létrejöttének módja. Már a húszas években megjelent történelmi munkákból és visszaemlékezésekből, nyilatkozatokból értesülhetett a világ különösen a trianoni béke felhárító indítékairól, célkitűzéseiről és hamisításairól. Hosszan idézhetnénk azokat a külföldi megnyilatkozásokat, amelyek rámutattak a trianoni békeszerződés igazságtalanságaira. Csupán a győztes nyugati hatalmak államférfiai közül néhány jellemző és önkritikusan hangzó értékelést emelünk ki:

Nitti, a trianoni időszak olasz miniszterelnöke 1925-ben a népek önrendelkezési jogának megcsúfolásaként értékelte a Párizs környéki békéket. *Lloyd George* angol miniszterelnök – aki az angol küldöttség vezetője volt – egy 1928-ban elhangzott beszédében kijelentette: „Az egész dokumentáció, melyet szövetségeseink a béketárgyalások alatt rendelkezésünkre bocsátottak, csaló és hazug volt. Mi is hamis alapokon határoztunk.” *Briand* volt francia miniszterelnök és külügyminiszter beismerte, hogy a magyar határokat „bizonyos fokig önkényesen vonták meg”. A fentiekhez hasonló beismerések azonban mit sem változtattak a helyzeten.

Ami az ellenforradalmi rendszert illeti, az aláírás pillanatától kezdve a trianoni békeszerződés felülvizsgálatát, revízióját tekintette egyik legfőbb törekvésének. A kormánypolitika, a közoktatás, a népművelés, a propaganda minden szintjén hirdette Trianon igazságtalanságait, a békeszerződés revíziójának szükségességét. Ugyanakkor a Horthy-rendszer kormányai kezdettől fogva minden gazdasági, szociális és politikai nehézségért Trianont okolták, így kívántak kibújni az ország előtt álló sürgető feladatok, a politikai szabadságjogok megvalósítása, egy radikális földreform végrehajtása, szociálpolitikai intézkedések meghozatala elől.

A nagybirtokos-nagyotkés uralkodó osztály, amely a forradalmak és a Tanácsköztársaság után helyreállította a maga politikai-gazdasági hatalmát, a trianoni szerződés revíziójáért folytatott propagandával és a szomszéd népekkel szembeni sovíniszta uszítással igyekezett elterelni a figyelmet az ország belső problémáiról. Ugyanakkor külpolitikai rövidlátásában odáig ment, hogy végül is végzetes módon szövetkezett a hitleri Németországgal a Párizs környéki békek revíziója érdekében.

Az ellenforradalmi rendszer demokratikus ellenzéke szembehelyezkedett ezzel a hivatalos propagandával: tagadta, hogy Trianon lenne az ország bajainak *egyedüli* forrása, és békés revíziót hirdetett. Elsősorban a határ menti zárt magyar etnikumoknak megegyezéses alapon történő visszacsatolását tűzte ki célul.

A nemzetközi forradalmi munkásmozgalom, a kommunista pártok, a Szovjetunió a versailles-i békerendszert az imperialista háború termékeként értékelték. A Szovjetunió nem írta alá e szerződéseket, és bírálta azok imperialista jellegét. Az illegálisba kényszerített Kommunisták Magyarországi Pártja is ezen az elvi alapon utasította el a trianoni békeszerződést, hangsúlyozva, hogy a nemzeti kérdés csak az osztálykérdéssel együtt oldható meg. A párt politikáját végig a békés revízióra irányuló törekvés jellemezte.